

Удовенко Жанна Володимирівна, професор кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ОСОБИСТОГО ТА СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Нині загально визнаною є концепція, що дотримання прав людини не є внутрішньою справою окремої держави. Саме права людини визначено основним критерієм ефективності діяльності держави. Міжнародне співтовариство розробило низку документів щодо єдиних стандартів здійснення кримінального провадження, передусім, у контексті невтручання в особисте і сімейне життя осіб, які беруть у ньому участь. У руслі загального процесу правової інтеграції, активним учасником якого стала Україна, зближення національного законодавства із цими стандартами є закономірним і необхідним.

Міжнародні нормативно-правові акти, що регулюють здійснення кримінального провадження, можна умовно поділити на дві групи. До першої належать міжнародно-правові акти загального значення щодо співпраці України в зовнішній сфері, зокрема взаємодії з правоохоронними органами інших держав під час розслідування кримінальних правопорушень. Другу групу утворюють акти, що безпосередньо стосуються дотримання прав і свобод людини.

Конституційне закріплення прав людини і громадянина, до яких структурно належить право на невтручання в особисте й сімейне життя, є небезпідставним. Нормативною базою, фундаментом цих прав був раніше і є дотепер саме міжнародний досвід, накопичений світовою спільнотою протягом десятиліть.

З-поміж чинних міжнародно-правових актів у сфері забезпечення прав і свобод людини, зокрема невтручання в особисте й сімейне життя осіб, що безпосередньо стосуються кримінального провадження, підтриманих Україною, слід виокремити такі: Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 року на підставі Загальної декларації прав людини від 10 грудня 1948 року; Декларацію про захист усіх осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, прийняту Генеральною Асамблеєю ООН 9 грудня 1975 року; Конвенцію проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, прийняту Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1984 року; Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями, прийняті Конгресом ООН з попередження злочинності та поводження з правопорушниками 30 серпня 1955 року; Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку, прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 17 грудня 1979 року; Декларацію основних принципів правосуддя для жертв злочину та зловживання владою, прийняту Генеральною Асамблеєю ООН 29 листопада 1985 року; Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила»), затверджені Генеральною Асамблеєю ООН 29 листопада 1985 року.

У цих та інших міжнародно-правових документах застосовано термін «цивільні права», що пов'язаний із заборобою втручання держави в певні сфери індивідуальної активності. Складовою цього поняття є передбачені в Конституції та КПК України право на недоторканність особи, недоторканність житла чи іншого володіння особи, право власності тощо. У цьому контексті поняття «цивільні права» відповідає поняттю «особисті права», що вживають у вітчизняній юридичній літературі.

На підставі аналізу текстів міжнародно-правових документів щодо недоторканності приватного життя доходимо висновку, що право людини на невтручання в її особисте та сімейне життя визначене поряд з такими правами, як право на особисту недоторканність, недоторканність житла, право на таємницю кореспонденції, недоторканність честі й репутації (ст. 12 Загальної декларації прав людини; ст. 17 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права; ст. 8 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод). Таким чином, у міжнародно-правових документах права особи, охоплені правом на особисте і сімейне життя, детально закріплені й регламентовані.

Відповідно до ч. 1 ст. 9 Конституції України, чинні міжнародні договори, згоду на обов'язковість яких надала Верховна Рада України, є частиною національного законодавства. Саме як складова правової системи України міжнародно-правові засади, норми й міжнародні договори у сфері охорони приватного життя підлягають розгляду, оскільки ризик їх обмеження і порушення є максимальним, з огляду на потребу виконання завдань кримінального провадження, визначених у ч. 1 ст. 2 КПК України.

Ця стаття Конституції України є правовою підставою для використання положень міжнародного права про охорону приватного життя в різних галузях державної діяльності, зокрема під час розслідування кримінальних правопорушень. Проте як можливість, так й умови такого використання є предметом активної дискусії в юридичній науці. Зазначене стосується категоричного неприйняття прямої дії міжнародного права всередині країни чи, навпаки, відсутності жодних принципових перешкод для прямої дії міжнародних норм у внутрішньодержавній сфері. На наше переконання, вважати міжнародні норми безпосереднім регулятором внутрішньодержавних відносин можна лише у випадках, коли збігається об'єкт регулювання міжнародного й національного права.

Крім того, що діють міжнародні стандарти загальних прав людини, мають функціонувати й стандарти їх обмежень із зазначенням цілей та умов їх застосування. Загалом у міжнародних документах передбачено, що такі фундаментальні права, як право на свободу й особисту недоторканність, повагу до особистого та сімейного життя, недоторканність житла чи іншого володіння особи, можуть бути обмежені. Відповідно до ч. 2 ст. 29 Загальної декларації прав людини, під час здійснення своїх прав і

свобод кожна людина повинна зазнавати таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання та поваги прав і свобод інших осіб, забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку й загального добробуту в демократичному суспільстві.

Під час вивчення матеріалів кримінальних проваджень не було виявлено жодного процесуального документа, що містить посилання на Європейську конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод або на ухвали Європейського суду з прав людини. Така пасивність спричинена низкою обставин, однією з яких є брак узагальненого поняття загальноновизнаних засад і норм міжнародного права.

Отже, належне виконання Україною провідних міжнародних документів, рішень Європейського суду з прав людини, реалізація стандартів обмеження конституційних прав у практичній діяльності з розслідування кримінальних правопорушень, безперечно, сприятимуть успішному виконанню завдань кримінального провадження. Таке обмеження може бути унормоване, на наш погляд, за кількома напрямками, а саме: шляхом визначення відповідних положень не лише в міжнародно-правових актах, а й у національному законодавстві або за допомогою імплементації норм міжнародного права в законодавство України.